

W tym celu należało przede wszystkim zbadać i opisać wszystkie znane do czasu brzozy łaty i fragmenty, a następnie zbadać i opisać wszystkie znane do czasu brzozy łaty i fragmenty, a następnie zbadać i opisać wszystkie znane do czasu brzozy łaty i fragmenty...

W tym celu należało przede wszystkim zbadać i opisać wszystkie znane do czasu brzozy łaty i fragmenty, a następnie zbadać i opisać wszystkie znane do czasu brzozy łaty i fragmenty...

W tym celu należało przede wszystkim zbadać i opisać wszystkie znane do czasu brzozy łaty i fragmenty, a następnie zbadać i opisać wszystkie znane do czasu brzozy łaty i fragmenty...

W tym celu należało przede wszystkim zbadać i opisać wszystkie znane do czasu brzozy łaty i fragmenty, a następnie zbadać i opisać wszystkie znane do czasu brzozy łaty i fragmenty...

W tym celu należało przede wszystkim zbadać i opisać wszystkie znane do czasu brzozy łaty i fragmenty, a następnie zbadać i opisać wszystkie znane do czasu brzozy łaty i fragmenty...

W tym celu należało przede wszystkim zbadać i opisać wszystkie znane do czasu brzozy łaty i fragmenty, a następnie zbadać i opisać wszystkie znane do czasu brzozy łaty i fragmenty...

W tym celu należało przede wszystkim zbadać i opisać wszystkie znane do czasu brzozy łaty i fragmenty, a następnie zbadać i opisać wszystkie znane do czasu brzozy łaty i fragmenty...

Marek Gedl

Marek Gedl, DIE SICHELN IN POLEN, Prähistorische Bronzefunde, Dzial XVIII, t. 4, Stuttgart 1995, 119 stron, 79 tablic poza tekstem.

W 1995 r. ukazał się kolejny tom wydawnictwa seryjnego Prähistorische Bronzefunde (dalej: PBF). Jest to czwarty tom działu poświęconego sierpom, opublikowany po opracowaniach dotyczących Rumunii¹, Austrii, Szwajcarii i południowych Niemiec² oraz Moraw³. Zarazem jest to już

¹ M. Petrescu-Dimbovița, *Die Sichel in Rumänien mit Corpus der jung- und spät-bronzezeitlichen Horte Rumäniens*, Prähistorische Bronzefunde, dz. XVIII, t. 1, München 1978.

² M. Primas, *Die Sichel in Mitteleuropa I (Österreich, Schweiz, Süddeutschland)*, Prähistorische Bronzefunde, dz. XVIII, t. 2, München 1986.

³ J. Řihovský, *Die Sichel in Mähren*, Prähistorische Bronzefunde, dz. XVIII, t. 3, München 1989.

dziewiąta praca, w której przedstawiono materiały pochodzące z ziem polskich. Ukazały się omówienia sztyletów i bereł sztyletowych⁴, brzytw⁵, szpil⁶, naramienników i nagolenników z tarczami spiralnymi⁷, noży⁸, siekier⁹, a także przyborów toaletowych¹⁰. W nowo wprowadzonym dziale, zawierającym prezentacje regionalnych podziałów kulturowych, opublikowano tom poświęcony kulturze przedłużyckiej¹¹.

Seria Prähistorische Bronzefunde wychodzi od 1969 r.¹² i obejmuje 19 działów dotyczących poszczególnych kategorii zabytków oraz dwa o nieco innym charakterze. Celem jej jest prezentacja zabytków pochodzących z poszczególnych krajów europejskich, opracowywanych według określonych zasad przez badaczy wywodzących się z danego kraju. Dział XX to przyczynki do niektórych zagadnień związanych z metalurgią, a XXI poświęcony jest regionalnym i chronologicznym podziałom epoki metali.

Omawiany tu tom nosi cechy charakterystyczne dla całej serii Prähistorische Bronzefunde zarówno w układzie pracy czy sposobie prezentowania materiału, jak i sposobie jego ilustrowania. Składa się, tak jak większość tomów serii, z trzech zasadniczych części tekstowych: wprowadzenia, partii katalogowej, zestawień oraz części ilustracyjnej obejmującej tablicę i mapy. W pierwszej omawiane są sprawy o charakterze ogólniejszym, jak funkcja i sposoby wykonania sierpów, stan badań i źródła, stosunki kulturowe, chronologia oraz rodzaj stanowisk, w obrębie których znajdowane były zabytki. Największa objętościowo część pracy poświęcona jest typologicznemu podziałowi omawianych wyrobów. Na zakończenie podane są zestawienia stosowanych skrótów, wykorzystanej literatury, muzeów i innych zbiorów z zaznaczeniem pochodzenia poszczególnych okazów. Pracę zamyka rejestr miejscowości umożliwiający odnalezienie każdego zabytku w części katalogowej, a także na mapie (tabl. 38, 39).

Należy zwrócić uwagę na fakt, iż praca ta została ukończona na blisko 10 lat przed jej opublikowaniem – a mianowicie w 1986 r. – co w pewien sposób rzutuje na zestaw materiałów oraz zawarte w nim treści, już choćby z tego powodu, iż Autorowi nie mogły być znane dwie z trzech prac dotyczących sierpów, które powstały w ramach PBF. M. Gedl omawia ponad 730 sierpów i 12 form odlewniczych, pochodzących z czasu od końca II EB do wczesnego okresu lateńskiego, obejmując zjawiska od późnej fazy kultury przedłużyckiej do kultury pomorskiej i kultury kurhanów zachodniobałtyjskich, przy czym większość materiałów należy do kultury łuzyckiej. Słuszną wydaje się decyzja Autora o wyjściu poza zakres ograniczony tytułem serii i uwzględnienie także sierpów żelaznych.

Na początku Autor określa cechy, jakimi winien odznaczać się przedmiot, który może być zaliczony do kategorii sierpów oraz podaje zasadnicze kryteria podziału tych zabytków na podstawowe grupy: sierpy z guzkiem i sierpy z uchwytem (s. 1). Wyjaśnia, dlaczego uwzględnił w opracowaniu także przedmioty o ostrzu pozbowionym charakterystycznego dla sierpów wygięcia, proste, „nożowate”. Stwierdza, że to co dotrwało do naszych czasów, jest tylko częścią narzędzia, jego ostrzem. Przedmioty te, aby mogły być użytkowane, powinny mieć rękojeść, być

⁴ M. Gedl, *Die Dolche und Stabdolche in Polen*, Prähistorische Bronzefunde, dz. VI, t. 4, München 1980.

⁵ M. Gedl, *Die Rasiermesser in Polen*, Prähistorische Bronzefunde, dz. VIII, t. 4, München 1981.

⁶ M. Gedl, *Die Nadel in Polen I*, Prähistorische Bronzefunde, dz. XIII, t. 7, München 1983; R. Essen, *Die Nadel in Polen II*, Prähistorische Bronzefunde, dz. XIII, t. 9, München 1985.

⁷ W. Blajer, *Die Arm- und Beinbergen in Polen*, Prähistorische Bronzefunde, dz. X, t. 2, München 1984.

⁸ M. Gedl, *Die Messer in Polen*, Prähistorische Bronzefunde, dz. VII, t. 4, München 1984.

⁹ A. Szpunar, *Die Beile in Polen I*, Prähistorische Bronzefunde, dz. IX, t. 16, München 1987.

¹⁰ M. Gedl, *Die Toilettegeräte in Polen*, Prähistorische Bronzefunde, dz. XV, t. 1, München 1988.

¹¹ M. Gedl, *Die Vorlausitzer Kultur*, Prähistorische Bronzefunde, dz. XXI, t. 2, Stuttgart 1992.

¹² P. Haarbison, *The Daggers and the Haalberds of the Early Bronze Age in Ireland*, Prähistorische Bronzefunde, dz. VI, t. 1, München 1969; F.-W. von Hase, *Die Trensen der Früheisenzeit in Italien*, Prähistorische Bronzefunde, dz. XVI, t. 1, München 1969.

może nawet składaną. Z terenu Polski znane są jedynie nieliczne okazy z resztkami substancji organicznej, które mogą stanowić pozostałości opraw. Nie można jednak na tej podstawie dokonać dokładnej ich analizy.

Podstawową funkcją sierpów jest ścinanie (s. 2) zarówno zbóż, jak i innych traw, a także włośów. Mogły być używane również przy obcinaniu owoców, liści, pędów drzew czy zarośli. Różnice w kształcie ostrza i trzonka oraz wadze i wielkości poszczególnych okazów pozwalają przypuszczać, że funkcja tych narzędzi zależała od różnych czynników. Materiał pochodzący z Polski, zdaniem Autora, nie upoważnia do bardziej precyzyjnego określania ich przeznaczenia.

Sierpy brązowe wykonywano techniką odlewania (s. 2 i n.) w formach jedno-, rzadziej dwudzielnych, a ślady nadlewów nie zawsze były całkowicie usuwane. Fakt ten niejednokrotnie umożliwia poznanie szczegółów produkcyjnych. Znane są przypadki form służących do jednoczesnego odlewania kilku egzemplarzy różnej wielkości. Następnie były one poddawane dalszej obróbce, jak szlifowanie czy ostrzenie, podobnie jak okazy z niedoskonałościami odlewu nie przekreślającymi ich użytkowej roli. Sierpy żelazne wykonywane były z surowca nierównomiernie nawęglanego o niskiej lub, rzadziej, wysokiej zawartości fosforu, niekiedy hartowane. Zdaniem Autora brak analiz utrudnia pogłębienie możliwości wnioskowania o technikach wykonania.

Obraz stosunków kulturowych panujących w epoce brązu i we wczesnej epoce żelaza na ziemiach polskich (s. 6 i n.) nakreślono przejrzysto. Nie odbiega on specjalnie od innych ujęć podręcznikowych, także Autora. Przedstawiono tu m.in. podziały chronologiczne, jakie stosowane są w odniesieniu do materiałów z terenu Polski, zarówno ogólne, jak i lokalne, wypracowane na podstawie zabytków z poszczególnych stanowisk, zwłaszcza długotrwałych cmentarzysk.

Sierpy brązowe pojawiają się w końcu II i na początku III EB w zachodniej Polsce, gdzie obserwujemy ich koncentrację przez cały czas trwania epoki brązu i wczesnej epoki żelaza (s. 1 i n.). Wcześniej używane były sierpy krzemienne, które we wschodniej i południowo-wschodniej części Polski przeżywają się w głąb epoki brązu i spotykane są głównie w obrębie osad, natomiast nie występują w skarbach. Najstarsze, datowane na koniec II EB, sierpy z guzkiem łączone są z późną fazą kultury przedłużyckiej. Liczniej narzędzia tego typu reprezentowane są w III EB. Zwiększa się także ich różnorodność formalna. Oprócz wariantów, które są kontynuowane, pojawiają się nowe. W IV EB wychodzą z użycia szerokie formy nożowate, a najczęściej występują okazy wysoko wysklepione, które pojawiły się już w poprzednim okresie. Pomiędzy sierpami z III i IV EB trudno przeprowadzić drobiazgowo podziały. Brak jest również zróżnicowania regionalnego. Najczęściej znajdowane są w skarbach. Zabytki z tego czasu pochodzące z Polski nie wykazują odmienności w stosunku do środkowoeuropejskich okazów. Na przełomie IV i V EB, a zwłaszcza w V EB pojawiają się sierpy ze sztabką do rękojeści oraz nowe warianty sierpów z guzkiem. W stosunku do okresów poprzednich zmniejsza się wielkość i waga tego rodzaju narzędzi. Najliczniejsze są sierpy z guzkiem typu lużyckiego, występujące w kilku wariantach. W Polsce północnej częste są okazy z guzkiem typu pomorskiego, znane także z terenów północnych Niemiec. W HaC nadal pozostają w użyciu, oprócz innych wariantów, sierpy z guzkiem typu lużyckiego i pomorskiego. W tym czasie na Śląsku pojawiają się sierpy żelazne z hakowatym występem lub kolcem do rękojeści, które w HaD znane są także z Wielkopolski. Okazy typu lużyckiego i sierpy żelazne trwają do początku okresu lateńskiego.

Ponad 50% sierpów (364) pochodzi z 83 skarbów (s. 15 i n.), najczęściej datowanych na IV i V EB. Z ziem polskich nie są znane znaleziska zawierające razem sierpy brązowe i żelazne, a depozyty składające się wyłącznie z narzędzi tego rodzaju są rzadkie. Liczba omawianych okazów w jednym znalezisku zbiorowym waha się od 1 (22 skarby) do 43 (Karmin II). Oba „czyste” skarby sierpów zawierały po 3 egzemplarze. Depozyty z sierpami koncentrują się w Polsce zachodniej, najdalej na wschód wysunięte są skarby z Zależa i z „okolic Harubieszowa”. Kilka znalezisk gromadnych z omawianymi zabytkami znaleziono na Warmii i Mazurach. Skarby z II EB lokalizowane są w północno-zachodniej części Polski. W następnych okresach występują one na Pomorzu, w Wielkopolsce i na Śląsku oraz dochodzą do Polski środkowej i południowego Mazowsza. W IV EB zwiększa się liczba zespołów tego rodzaju z Małopolski, w V EB z Warmii i Mazur, a w HaC i HaD ze wschodniej Wielkopolski i Kujaw.

Sierpy brązowe w grobach występują od III EB (s. 17 i n.). Znalezione je w Polsce zachodniej, szczególnie w Wielkopolsce i na północnym Śląsku. Nieliczne pochodzą z zachodniej Małopolski i Pomorza południowego. Ze Śląska Górnego i środkowego znane są duże, bogate w przedmioty metalowe cmentarzyska, na których nie stwierdzono zabytków tego typu. W Wielkopolsce i na przyległych terenach znajdowane są groby z miniaturami sierpów lub wyposażone we fragmenty tych przedmiotów. Sierpy żelazne wystąpiły w grobach w południowo-zachodniej Polsce, głównie w obrębie grup białowickiej i śląskiej. Spotykane są także w grupie górnośląsko-małopolskiej. W Wielkopolsce znane są z Gorszewic i Zaborowa, a brak ich we wschodniej części tego terytorium i na Kujawach.

Można zauważyć, iż mimo występowania sierpów w obu wymienionych wyżej rodzajach stanowisk, narzędzia brązowe znajdowane są przeważnie w skarbach, a żelazne głównie w grobach.

Z osad pochodzi zaledwie 6% sierpów (s. 18). Znalezione je w obrębie 25 obiektów, zarówno otwartych jak i obronnych. Stan ten związany jest w dużej mierze ze znacznie słabszym rozpoznaniem stanowisk tego typu. W wyniku długoletnich i szerokopłaszczyznowych badań osad w okolicy Krakowa znaleziono około 14 sierpów całych lub we fragmentach oraz formy odlewnicze. Następne nagromadzenie tego rodzaju narzędzi występuje w obrębie grodów Wielkopolski i okolic Chelmina. Sporadycznie znajdowane są także na południowym Mazowszu i nad górnym Bugiem, czyli na terenach, na których nie stwierdzono ich w grobach. Sierpy żelazne wystąpiły głównie w obrębie grodów wschodniej Wielkopolski, Kujaw, zachodniej Małopolski.

Luźne znaleziska sierpów, podobnie jak i pochodzące ze skarbów, grobów i osad, znajdowane są głównie w Polsce zachodniej (s. 19 i n.). W przypadku 40 z nich wiadomo, iż nie mają one związku z przedstawionymi wyżej kategoriami stanowisk. Zdaniem Autora pochodzą głównie z rzek, bagien i torfowisk. Grupują się nad Odrą w okolicy Szczecina i w pobliżu Wrocławia-Osobowic. Okoliczności znalezienia pozostałych nie są pewne (38) albo brak jest podstawowych informacji na ten temat (28).

Formy odlewnicze wystąpiły w takiej samej liczbie w grobach, jak i w obrębie osad, a w przypadku 2 z nich brak dokładnych wiadomości o warunkach odkrycia.

Podział na typy i odmiany jest bardzo drobiazgowy. W przeciwieństwie do innych tomów omawianej serii dotyczących materiałów z Polski, w których dominuje tworzenie nazw poszczególnych jednostek systematyki od miejscowości, w recenzowanej pracy przeważają terminy wywodzące się od szczegółów kształtu przedmiotu. Jest to czynione bardziej konsekwentnie niż w wielu innych pracach PBF, choćby dotyczących sierpów, chociaż nie we wszystkich przypadkach. Dotyczy to szczególnie sierpów typu pomorskiego, podzielonego na 6 wariantów, z których 1 ma nazwę odmiejscową, a pozostałe – pochodzącą od formy. Podobne przemieszenie nazewnictwa obserwujemy w odniesieniu do sierpów żelaznych.

Podstawowym kryterium systematyki jest surowiec, z którego wykonano omawiane przedmioty. Następnym – sposób osadzania w oprawie. Wśród brązowych wyróżniono okazy z guzkiem i ze sztabką do rękojeści. W kategorii sierpów z guzkiem następuje dalszy podział ze względu na kształt (stopień wygięcia) ostrza i tyłca (typy). Następnym wyznacznikiem w tej grupie jest sposób ukształtowania bazy, a w przypadku typu łużyckiego także końca ostrza (warianty). Przy wydzielaniu niższych stopni podziału uwzględniono obecność i liczbę żeberek. Od tego systemu nieco odbiega typ pomorski, dzielony na warianty ze względu na ukształtowanie tyłca, a niekiedy także bazy lub ostrza. W grupie narzędzi ze sztabką do rękojeści kryterium wyróżniania typów była liczba i sposób przebiegu żeberek. Sierpy żelazne podzielono tylko ze względu na sposób osadzania: na typ z hakowatym występem i na typ z kolcem do rękojeści. Natomiast typy: Białowice i Sławno, reprezentowane przez pojedyncze egzemplarze, określono na podstawie odmiennych cech. Pierwszy z nich, znany jedynie z danych archiwalnych, wyróżniono ze względu na istnienie zapewne tulejkowatego uchwyty do rękojeści, a drugi z uwagi na inny sposób usytuowania kolca do rękojeści w stosunku do ostrza. System klasyfikacji sierpów zaprezentowany w omawianej pracy różni się nieco od przedstawionych w innych, poświęconych tego typu zabytkom opracowaniach¹³, nie tyle doбором kryteriów (podstawowym jest kształt), co niekiedy ich hierarchią. Pewne

¹³ Por. przyp. 1–3.

odmienności związane są ze specyfiką kulturową poszczególnych obszarów, wyrażającą się m. in. występowaniem określonych typów sierpów.

Liczebności poszczególnych typów i wariantów są różne, co w pewnym stopniu może wpływać na precyzję podziału. Najliczniejsze są brązowe sierpy z guzkiem (503 egzemplarze), a wśród nich dominują okazy typu łużyckiego. Pozostałe typy liczą po kilka zabytków, np. typ z kolankowato wygiętym tyłcem – 3 sztuki, czy z mocno łukowatym tyłcem – 2 sztuki. Obok wariantów, do których zaliczono kilkadziesiąt okazów, obecne są także takie, które reprezentowane są przez kilka zęberek, zawierają 1–2 egzemplarze. Sierpy ze sztabką do rękojeści znane są w liczbie 56 sztuk, a żelazne – 75. Również i wśród nich obecne są typy i warianty zawierające 1–2 okazy. Sierpy z guzkiem i ze sztabką do rękojeści spotykane są w tych samych znaleziskach zbiorowych. Większość sierpów ze sztabką do rękojeści pochodzi z 5 skarbów ze Śląska. W jednym znalezisku (Karmin II) znalazły się okazy wszystkich trzech występujących w Polsce typów tej grupy. Nie znane są formy odlewnicze tego rodzaju sierpów i najprawdopodobniej były one importowane z centrów metalurgicznych położonych na południe od Karpat.

W zasadzie brak jest typów czy wariantów brązowych sierpów ograniczonych tylko do jednego okresu epoki brązu. Na koniec II EB i III EB datowany jest pierwszy z wyróżnionych, typ szerokich, słabo wysklepionych sierpów (s. 21 i n.), a na III–IV EB – typ z kolankowato wygiętym tyłcem (s. 41) oraz typ z mocno łukowatym tyłcem (s. 46). Okazy typu wysoko wysklepionego spotykane są od III EB (ewentualnie od końca II EB) do V EB (s. 25 i n.), przy czym egzemplarze z prostą bazą występują głównie w III EB, ze skośną – przeważnie w III i IV EB, a zaostrzoną – najczęściej w IV EB. Nieliczne (12 egzemplarzy) sierpy typu z lekko wysklepionym tyłcem znajdowano w zespołach zarówno z III EB, jak i z HaD (s. 38 i n.). Narzędzia o lekko łukowatym tyłcu są długo w użyciu i spotyka się je w znaleziskach od III do V EB, przy czym wariant o skośnej bazie najczęściej występuje w IV EB, a o zaostrzonej – w V EB; wariant o bazie prostej datowany jest na III EB tylko w 2 przypadkach na 9 (s. 41 i n.). Chronologię typu prostych nożowatych sierpów o skośnej bazie, obejmującego tylko 4 sztuki, określono na czas od III EB do HaC. Dwa pozostałe warianty tego typu występują: o prostej bazie w III i IV EB, a o zaostrzonej – w końcu EB i HaC (s. 46 i n.). Zauważyć można, iż na ogół warianty z prostą bazą są mniej liczne i wcześniejsze od pozostałych. Głównie na V EB datowane są sierpy typu łużyckiego, pomorskiego i miniaturowe, aczkolwiek spotykane są one także w początkach wczesnej epoki żelaza (s. 53 i n.). Obecność i liczba zęberek nie jest czynnikiem datującym wśród przedstawionych wyżej typów. Występowanie typów brązowych sierpów ze sztabką do rękojeści ograniczone jest raczej do V EB, choć egzemplarze pierwszego wariantu spotykane są już od III EB (s. 79). Okazy żelazne występują w HaC i HaD, a trwają także w okresie lateńskim (s. 98 i n.). Fragmenty sierpów o niemożliwej do określenia przynależności typologicznej znane są zarówno ze skarbów całych przedmiotów, jak i ziomu, a także stanowią wyposażenie grobów (s. 72 i n.).

Doskonałość pracy psują pewne niedociągnięcia, zawinione być może przez wydawcę lub brak korekty. Np. na tej samej s. 12 sierpy nr 48, 49, 75, 76 raz opisane są jako pochodzące z Wilenka i datowane na III EB (16 w. od góry), a drugi raz jako datowane na IV EB, znalezione w Iwnie (12 w. od dołu), gdzie, jak można sądzić na podstawie katalogu, faktycznie wystąpiły. Na tej samej stronie błędnie podany jest numer okazu z Lubska – 82 zamiast 81 (nr 82 to Pierzwini). Na tej samej stronie sierp nr 124 określony jest jako pochodzący z Iwna, podczas gdy rzeczywiście znaleziono go w skarbie z Krosna Odrzańskiego z III EB. Na s. 13 sierp ze skarbu II z Karmina ma nr 228 zamiast 229, a okaz z Opatowa omyłkowo nr 197 zamiast 297.

Pewną niekonsekwencję daje się zauważyć w datowaniu poszczególnych okazów. Wiek skarbów np. z Lubska, Krosna Odrzańskiego, Wilenka, Dobroszowa, Renic określono na s. 12 na III EB, na s. 31 – na koniec II lub początek III EB, na s. 36–37 – na III EB. Chronologia skarbu z Załęża określona jest na s. 11 na 2 połowę II EB, na s. 31 i 41 na koniec II lub początek III EB, na s. 42 na początek III EB. Czas ukrycia depozytu z Międzyzdrojów przyjęto na koniec II EB (s. 11), na koniec II EB lub początek III EB (s. 88). Skarb z Tyńca Legnickiego miał być zdeponowany w IV EB (s. 12) lub na przełomie III i IV EB (s. 34). Wiek znaleziska z Ostrowa nad Gopłem na s. 14 oznaczono na

HaC, a na s. 40 na koniec EB w opozycji do zdania W. Szafrąńskiego, a zgodnie z chronologią podawaną w innych pracach M. Gedla. Okaz nr 543 z Sokoliny raz datowany jest na IV EB lub na przełom IV i V EB (s. 14), a drugi raz na V EB (s. 82). Chronologię sierpa nr 338 z grobu 73 w Łagiszy określono na s. 13 na V EB, a na s. 62 na koniec V EB lub początek wczesnej epoki żelaza. Sierpy z Biskupina nr 253 i 355 pochodzą z HaC (s. 14) lub z HaD (s. 15). Podane tu przykłady ilustrują nie tyle błędne oznaczanie wieku znalezisk, co raczej trudności w precyzyjnym określaniu chronologii zabytków tego typu z terenu Polski. Problemy te widać wyraźnie także w innych próbach wypracowania dokładnej chronologii skarbów¹⁴.

Szkoda, iż Autor nie podał, tak jak w przypadku znalezisk luźnych, także okoliczności znalezienia skarbów. Podobnie, mając możliwość bezpośredniego studiowania materiałów, M. Gedl nie podjął kwestii możliwości wyróżnienia sierpów wykonanych w tej samej formie odlewniczej.

Autor omawianego tomu wypełnia lukę, publikując skrupulatnie zebrane znaleziska sierpów – stosunkowo często występującego zabytku. Książka stanowi znakomitą podstawę dalszych studiów. Należy oczekiwać kolejnych, obejmujących następne rodzaje zabytków metalowych. Jest to pierwsze monograficzne opracowanie sierpów z ziem Polski, co jest niewątpliwą zasługą M. Gedla, podobnie jak to, iż ukazało się ono przed tomami poświęconymi tego rodzaju narzędziom z wielu innych krajów europejskich. Fakt, iż opublikowane zostało właśnie w ramach serii PBF, narzucił mu rozmaite, zwłaszcza formalne, wymogi, które z jednej strony ograniczały inwencję Autora, z drugiej zaś pozwoliły zamieścić polskie materiały w wydawnictwie o dużym zasięgu i renomie. Zasada jednolitości sposobu publikacji sprawia, że zabytki pochodzące z różnych państw mogą być porównywane.

Małgorzata Mogielnicka-Urban

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

¹⁴ W. Blajer, *Zur Chronologie der Bronzehortfunde in Polen – frühe bis mittlere Bronzezeit*, „Zeitschrift für Archäologie”, R. 24, z. 1, 1990, s. 1–26.

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]